

VU Research Portal

Een gevalsstudie van mensenhandel

Goderie, M.; Boutellier, J.C.J.

published in

Proces

2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Goderie, M., & Boutellier, J. C. J. (2011). Een gevalsstudie van mensenhandel. *Proces*, 90(2), 71-84.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Een gevalsstudie van mensenhandel*

Marjolein Goderie & Hans Boutellier

1 Inleiding

Volgens de theorie van verhaal en verankering begint de strafrechter met een verhaal; het verhaal dat door het Openbaar Ministerie in de tenlastelegging is gedefinieerd en op de zitting is gepresenteerd.¹ Dat verhaal moet aan twee eisen voldoen: het moet een goed verhaal zijn en het moet worden ondersteund door bewijsmiddelen. 'Een goed verhaal heeft als kenmerken dat het een duidelijke verhaallijn bezit die om één thema draait en dat de acties van personen uit de context van het verhaal begrijpelijk worden. Een bekend voorbeeld van een verhaal dat vanwege zijn kwaliteit nogal eens wordt betwijfeld is de aangifte van seksueel misbruik binnen een relatie die lange tijd heeft geduurd en waaraan het slachtoffer zich had kunnen onttrekken. De context van langdurig en systematisch misbruik maakt niet begrijpelijk waarom het slachtoffer steeds weer naar de plaats van het misdrijf en de dader terugkeerde'.² Een vergelijkbaar probleem speelt in veel mensenhandelzaken.

Mensenhandel is strafrechtelijk gezien bijzonder complexe materie. Ook de verhouding tussen de actoren in het strafrecht en het individuele slachtoffer is te karakteriseren als complex. Veelvuldig geconstateerde problemen bij de vervolging en berechting van mensenhandel zijn de houding van het slachtoffer ten opzichte van de verdachte en de consistentie van de verklaringen van het slachtoffer. Dit bemoeilijkt de bewijspositie sterk. Mensenhandelslachtoffers zijn voor het strafrecht niet de meest ideale getuigen. Zij leveren vaak een te inconsistent verhaal voor de strafrechter.

In 2009 deden wij onderzoek naar mensenhandel.³ Daarin werden de perspectieven van de actoren in de strafrechtelijke keten geplaatst naast die van de slachtoffers. De opsporing en vervolging van mensenhandel valt in een aantal fasen uiteen: de signalering, het opsporings- en vervolgingsonderzoek en de feitelijke berechting. Signalen van mensenhandel kunnen uit zeer veel verschillende bronnen en door zeer veel verschillende instanties en personen worden verkregen, inclusief uit lopende onderzoeken naar andere delicten. Herkenning hiervan vereist bewustzijn en deskundigheid bij al deze groepen, met name ook bij (opspo-

* Drs. Marjolein Goderie is senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut te Utrecht. Prof. dr. Hans Boutellier is algemeen directeur bij het Verwey-Jonker Instituut en bijzonder hoogleraar aan de VU.

1 H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken. De psychologie van het strafrechtelijk bewijs*, Amsterdam: Olympus 2006.

2 W.A. Wagenaar, *Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken. Bewijsbeslissingen, straffen en hun argumentatie* (Research Memoranda nr.2), Den Haag: Raad voor de Rechtspraak 2008, p. 8

3 H. Boutellier & M. Goderie, *Het slachtoffer en zijn ketens. Een studie naar mensenhandel in strafrechtelijk perspectief*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2009.

rings- en inspectie)diensten die op locatie komen. Bovendien is samenwerking en informatie-uitwisseling vereist om signalen uit diverse bronnen aan elkaar te kunnen koppelen en op waarde te kunnen schatten.

Conform de Aanwijzing Mensenhandel dienen signalen altijd te leiden tot opsporing en, zo mogelijk, vervolging.⁴ Of dit in de praktijk daadwerkelijk gebeurt hangt van verschillende factoren af: bewustzijn van de ernst van mensenhandel, inzicht in de aard van het delict, kennis van de achtergronden van slachtofferchap, verwachtingen ten aanzien van (het gedrag van) slachtoffers, en de afweging die door de betrokken personen en instanties wordt gemaakt tussen de verschillende concurrerende belangen. De verklaringen van slachtoffers en getuigen spelen een essentiële rol.

Voor deze studie is diepgaand gesproken met 34 functionarissen uit de strafrechtelijke keten. De belangrijkste gespreksonderwerpen waren 'de sensitiviteit' voor het onderwerp mensenhandel, 'het slachtofferbeeld' en de 'ervaren knelpunten'. Daarnaast zijn interviews gehouden met 24 slachtoffers van mensenhandel. Er blijkt vaak een enorme discrepantie te zitten tussen het strafrechtelijk perspectief en dat van het slachtoffer. Hier speelt geen onwil of onkunde, maar meestal eenvoudigweg de onmacht om de positie van het slachtoffer te begrijpen. Het is belangrijk om daarvan goed doordrongen te zijn.

Mensenhandel blijkt strafrechtelijk gezien bijzonder complexe materie te zijn. Dat betreft zowel de situatie voor als tijdens het strafrechtelijk ingrijpen. De logische verklaring (en daarmee het bewijs) van een situatie van uitbuiting door verlies van zelfbeschikking is niet eenvoudig. Voor actoren in de strafrechtsketen (en gewone stervelingen) is het vaak onbegrijpelijk dat personen in een zodanige afhankelijkheidspositie terecht kunnen komen dat zij de eigen wil verliezen. De precieze werking van de gehanteerde dwangmechanismen lijkt aanvankelijk evident en makkelijk aantoonbaar, maar bij nader inzien toch vaak impliciet en onzichtbaar. Hoe mensenhandel teert op de kwetsbaarheid van het slachtoffer is grotendeels onbegrepen.⁵ Om het verschil in perspectief indringend te beschrijven presenteren we in dit artikel een *one case study*.

2 Een mensenhandelzaak

Mensenhandelzaken kunnen grofweg op twee manieren in het systeem binnenkomen. Een slachtoffer gaat zelf naar de politie (actieve rol) of een opsporingsdienst signaleert een slachtoffer (passieve rol). In deze casus is door een opsporingsonderzoek op initiatief van de politie een mensenhandelzaak aan het rollen gebracht. Eerst beschrijven we de casus zo geobjectiveerd mogelijk op basis van de gemotiveerde uitspraken. Vervolgens gaan we met behulp van interviews met betrokken actoren in de strafrechtsketen in op het strafrechtelijk perspectief op de zaak. Daarna zoomen we in op het perspectief van het slachtoffer.

4 College van Procureurs-Generaal, *Aanwijzing Mensenhandel*, Den Haag: Openbaar Ministerie 2008.

5 Boutellier & Goderie 2009.

*De casus*⁶

Uit de processtukken blijkt dat het slachtoffer een verstandelijke beperking heeft. Mensen met een verstandelijke handicap hebben een beperking in het intellectueel functioneren, die gepaard gaat met beperkingen in de sociale redzaamheid.⁷ De jonge vrouw uit de casus heeft een gemeten IQ van 72/73. Volgens het psychiatrisch classificatiesysteem van de DSM-IV betekent dit een score onder in de schaal van zwakbegaafd (IQ van 70/75 tot 85/90).⁸ Een zwakbegaafd persoon is door zijn gebrek aan mentale mogelijkheden niet in staat zelfstandig te functioneren in de maatschappij.

De toeleiding

Betty is dus een jonge vrouw met een lichte verstandelijke beperking. Volgens haar pleegmoeder snapt Betty niets van geld, heeft zij geen 'correctievermogen', is zij bijzonder sterk beïnvloedbaar en kan zij geen nee zeggen. Drie jaar geleden heeft Betty de verdachte Fred leren kennen. Vervolgens zijn er regelmatig contacten tussen hen beiden. Zowel Fred als Betty verklaart bij de politie dat zij vervolgens een seksuele relatie kregen. Betty verklaart dat het voor haar ook een liefdesrelatie is. Ten tijde van de contacten van Fred met Betty is Fred getrouwd met de medeverdachte Cindy. Hij laat Betty in de waan dat hij met haar verder wil en van zijn vrouw wil scheiden.

Betty heeft schulden en Fred zegt bereid te zijn haar te helpen met het aflossen daarvan. Hij gaat met haar naar een notaris om een stichting op te richten die de schulden overneemt en zich daarmee verplicht om de schuldeisers terug te betalen. Betty is de bestuurder van de stichting. Twee maanden later verandert Fred dat en wordt hij bestuurder en laat hij Betty in de akte schrappen als bestuurder. Vier maanden later laat hij haar schuldovereenkomsten ter waarde van ruim € 17.000 tekenen. Hieraan is een afbetalingsschema voor Betty aan de stichting gekoppeld, maar zonder vermelding dat de schulden zouden worden afgelost aan de schuldeisers. Betty begrijpt sommige stukken niet; wel heeft zij begrepen dat Fred ruim € 17.000 van haar terug wil hebben.

Aanvang werkzaamheden prostitutie

Fred zegt tegen Betty dat hij haar wil helpen om haar schulden aan hem af te lossen. Hij vertelt haar dat zij in de prostitutie kan gaan werken en dat ze dan hard moet werken en goed haar best doen zodat ze veel klanten krijgt en de klanten tevreden zijn. Hij rijdt haar naar een prostitutiebedrijf in Amsterdam, maar als men daar niet met Betty in zee wil, besluit hij om het zelf te proberen. Hij maakt een site voor een escortservice op internet, waar hij met Betty adverteert. Via

6 De casus beschrijven we op basis van de informatie uit de gemotiveerde uitspraken. Deze keuze maken we omdat het door de rechtbank na onderzoek ter terechtzitting vastgestelde informatie betreft. De casus is geanonimiseerd.

7 P.J. Koedoot, *Verstandelijke handicap*, in: I.A.M. Maas, R. Gijsen, I.E. Lobbezoo & M.J.J.C. Poos (red.), *Volksgezondheid toekomstverkenning 1997 I. De gezondheidstoestand: een actualisering*, Bilthoven/Utrecht: Elsevier/De Tijdstroom 1997.

8 De vijf categorieën die worden onderscheiden zijn diepe, ernstige, matige en lichte verstandelijke handicap en zwakbegaafd.

e-mail en de telefoon maakt Fred afspraken en hij rijdt haar naar de klanten. Na verloop van tijd neemt Tamara, de planner van het escortbureau, het maken van afspraken voor Betty over. Betty weet niet dat Tamara eigenlijk Freds vrouw Cindy is.

Uitbuiting

Fred en 'Tamara' vertellen Betty dat zij zeven dagen per week moet werken. Zij plaatsen ook advertenties op internet waarin staat dat Betty vierentwintig uur per dag en zeven dagen per week beschikbaar is, inclusief de kerstdagen en oud en nieuw. Betty vertelt dat zij soms acht klanten op een dag had, soms drie of vier. Zij moet de hele tijd door en heeft elke dag, week in week uit, meerdere dates. Ze is heel moe en valt onderweg en soms ook bij een klant in slaap. Inmiddels laat Fred haar ook zelf naar klanten toe gaan, omdat hij zelf geen tijd heeft om haar steeds te chaufferen.

Ook wordt in de advertenties gezet dat Betty voor alles in zou zijn, zoals anale penetratie, plas- en poepseks en sm, en dat zij bereid is zonder condoom te werken. Fred en 'Tamara' maken Betty wijs dat alle klanten een doktersverklaring hebben laten zien om aan te tonen dat zij geen hiv of andere seksueel overdraagbare aandoening hebben.

Als Fred haar chauffeert, incasseert hij het door Betty verdiende geld. Als Betty zelf naar de klanten gaat, moet zij het geld na afloop naar 'Tamara' brengen. 'Tamara' laat aan Betty niet merken dat zij eigenlijk Cindy, de vrouw van Fred is, omdat ze bang is dat Betty anders misschien weg zal lopen bij Fred. Al het geld dat het prostitutiewerk oplevert, op wat geld voor Betty voor boodschappen, de huur van de caravan, beltegoed en benzine na, verdwijnt in de zakken van Fred en Cindy.

Zware mishandeling

Dat Betty daadwerkelijk gewerkt heeft zonder condoom blijkt niet alleen uit haar eigen verklaring, maar ook uit recensies van klanten. Zo schrijft een van hen: 'Verder vroeg ik haar of ze het niet gevaarlijk vond om *bare* te werken. Ze vertelde mij dat haar bureau iedereen vroeg om een test te sturen die haar wou boeken. Waarop ik antwoordde: dan heb ik iets gemist. Conclusie: meisje wordt door haar bureau in de maling gehouden en vertelt haar dat iedereen een test opstuurt. ... Kortom: ze speelt Russische roulette ...'

Dwang en controle

Er is door Fred voor Betty een stacaravan op een camping gehuurd. Als zij van de camping af wil om een boodschap te doen, moet zij eerst telefonisch om toestemming vragen aan Fred of 'Tamara'. Cindy neemt de telefoontjes op van klanten die bellen voor een afspraak met Betty. Ook beantwoordt zij sms-jes van klanten en heeft via de e-mail contact met hen. Fred en Cindy hebben veel sms-contact met Betty, waarbij zij haar in grove taal benaderen en tot opschieten manen. Betty zegt geen afspraak van het escortbureau te kunnen weigeren, omdat Fred haar anders zou ontslaan. Als ze eens laat merken dat ze niet wil, wordt Fred boos op haar. Hij dreigt haar weg te sturen en dat zou volgens hem betekenen dat ze naar

de gevangenis zou gaan, omdat ze haar schulden niet langer kan afbetalen. Ook dreigen Fred en 'Tamara' met een gevreesde sm-klant. Fred belooft Betty keer op keer dat als ze haar schulden heeft afbetaald, hij samen met haar een toekomst op zal gaan bouwen. Hij heeft regelmatig seks met Betty.

Fred en Cindy hebben zoals dat genoemd wordt 'wetenschap omtrent de persoon van het slachtoffer'. Zo beschrijft Fred Betty als een simpel, lief, aardig, naïef en soms dom meisje. Volgens Fred kan ze soms zelfs 'mongolisch' overkomen. Hij heeft zo zijn bedenkingen of je Betty als volwassene kunt bestempelen. En Cindy stuurt Fred een sms-bericht waarin zij hem aanspoort een list te verzinnen om af te komen van de mensen van de 'stichting voor zwakbegaafde mensen' waar Betty contact mee heeft. Ook voor klanten was een en ander snel duidelijk, zo blijkt uit recensies over Betty op klantensites. Zo schrijft een klant over haar: 'Lijkt me een duidelijk gevalletje van gebruik maken van haar beperkte geestelijke vermogens, ik zou bijna zeggen dwang. Jammer dat er mensen zijn die haar zo exploiteren ...'

Strafrechtelijk ingrijpen

Er komt een einde aan de uitbuitingssituatie als de politie een escortcontrole doet. Via het escortbureau heeft het prostitutiecontroleteam een afspraak gemaakt met een escort, in dit geval dus met Betty. Als Betty op de hotelkamer arriveert, maakt de politie zich meteen aan haar bekend, stelt een aantal vragen en neemt haar mee voor verhoor naar het politiebureau. Tegelijkertijd wordt ook Fred aangehouden en verhoord. Betty wordt via bemiddeling van de politie in een voorziening van de vrouwenopvang geplaatst. Later wordt er met Betty een studioverhoor gepland, waar haar verklaring wordt opgenomen. Ook wordt ze via een tweede studioverhoor nog eens door de rechter-commissaris gehoord, die daarbij ook de vragen van de advocaat van de verdachten meeneemt. Ook Betty krijgt een advocaat. Haar pleegmoeder legt een verklaring af, waarin zij uitlegt wat de verstandelijke beperking van Betty inhoudt en dat zij erg beïnvloedbaar is. De officier van justitie besluit zowel Fred als Cindy te vervolgen. De officier laat ook een strafrechtelijk financieel onderzoek uitvoeren, waaruit naar voren komt dat Betty met haar prostitutiewerk ruim € 95.000 aan inkomsten voor Fred en Cindy heeft gegenereerd. Beide verdachten worden twee feiten ten laste gelegd:

- verdachten hebben samen met een ander het slachtoffer in de prostitutie laten werken en daaruit voordeel getrokken (mensenhandel);
- verdachten hebben samen met een ander het slachtoffer zwaar lichamelijk letsel gepoogd toe te brengen door haar tijdens haar prostitutiewerkzaamheden onbeschermd seks te laten hebben met klanten, terwijl haar – kort gezegd – werd voorgehouden dat de klanten geen geslachtsziektes hadden (poging tot zware mishandeling).

Betty stelt zich in de zaak als benadeelde partij. De raadsman van Fred betoogt dat er geen sprake is geweest van uitbuiting door verdachte door middel van dwang of door feiten en omstandigheden zoals ten laste is gelegd. Ook zou volgens de raadsman geen sprake zijn geweest van een afhankelijke positie van Betty ten opzichte van Fred en had zij de vrijheid en mondigheid haar eigen keuzes te maken. Daarbij wijst de raadsman op tegenstrijdigheden in de verklaringen van

Betty. De raadvrouw van Cindy houdt een op hoofdlijnen gelijklopend pleidooi. Daarnaast betoogt zij dat het handelen van Fred niet aan Cindy toe te rekenen is en Cindy er pas later bij betrokken raakte. De rechtbank verklaart het ten laste gelegde bewezen en veroordeelt Fred, de hoofdverdachte, tot een gevangenisstraf van 3 jaar en tot betaling van € 43.309,85 ter zake van materiële en immateriële schade. Medeverdachte Cindy krijgt een straf van 20 maanden en zij moet eenzelfde bedrag aan schadevergoeding betalen.⁹ De verdachten gaan tegen het vonnis in beroep.

3 Het strafrechtelijk perspectief

Politie

Op de vraag of slachtoffers van mensenhandel 'lastige' slachtoffers zijn, antwoordt de onderzoeker dat als je weet dat je met een bepaalde problematiek te maken hebt, je ook wat meer vaardigheden in moet zetten om te gaan begrijpen wat er gebeurd is. Is het lastig om een slachtoffer van mensenhandel goed te begrijpen? De onderzoeker legt uit dat het belangrijk is om niet je eigen referentiekader te gebruiken, maar je ook heel bewust te zijn dat er hele andere dingen spelen die je zelf misschien niet kunt begrijpen. 'Want ik ga echt niet pretenderen dat ik alles begrijp, hoor. Ik zeg het soms ook tegen de vrouwen, ik kan het niet begrijpen omdat het mij niet is overkomen, maar ik probeer naar je te luisteren en ik zie dat het je heel veel doet. Ik zie dat het iets heel ergs is en dat je er heel veel moeite mee hebt. Maar ik ga echt niet pretenderen dat ik het begrijp, want ik begrijp het echt niet. Ik weet niet wat het is om voor een pooier te moeten werken.'

De onderzoeker vertelt dat slachtoffers met een verstandelijke beperking vaak geen verband tussen oorzaak en gevolg zien. 'Als je over de oorzaak vraagt kunnen ze hele heldere antwoorden geven, praat je over het gevolg kunnen ze hele heldere antwoorden geven. Maar als je gaat vragen hoe iets komt, dan zeggen ze: dat weet ik niet. En niet omdat ze het niet weten in de zin van dat het niet gebeurd is of zo, maar gewoon ik weet het niet, want ik kan dat niet bevatten. En als dat helder is in het proces verbaal van het verhoor en je hebt er ook nog een verklaring bij van iemands hulpverlener, dan heeft de rechter dat ook helder.'

Volgens de onderzoeker was dit ook een van de problemen in deze zaak. Dit meisje kon ook geen verband leggen tussen oorzaak en gevolg. Dat verklaart waarom deze meisjes heel naïef zijn en het gevaar gewoon niet zien. 'Dat was heel mooi, want iedere keer als we in het verhoor met haar zaten en het ging over oorzaak-gevolg, dan zei ze nee dat weet ik niet, ik weet niet waarom ik dat heb gedaan. Maar als je over de oorzaak ging praten kreeg je heldere antwoorden, dat kon ze heel goed vertellen. Als je dan die verklaring van die begeleider er naast deed dan zag je echt precies van waar het fout ging. Dat het inderdaad een kwestie van het niet zien van het verband tussen oorzaak en gevolg is.'

9 LJN:BG6680 en LJN:BG6682.

Bij mensenhandelzaken heeft de politie nogal eens te maken met een ambivalente houding van het slachtoffer en met wisselende verklaringen. In deze mensenhandelzaak is er duidelijk sprake van een ambivalente houding van het slachtoffer tegenover de hoofdverdachte. Wat betekent dit voor de rol van de politie? De rechercheur: 'Maar dat is echt iets wat zo vaak is gebeurd, dat je echt een hele aangifte op papier hebt en dat ze zelfs al hebben getekend voor de aangifte en dat ze zeggen ik trek mijn aangifte in, ik doe geen aangifte. Maar dan gaan we wel verder hoor. Want als eenmaal die verklaring er is, dan kun je wel gewoon verder gaan. Je kan je aangifte ook niet intrekken... Daarom is het ook van belang dat als iemand aangifte doet, er geen vijf dagen over te doen. Wat wij doen is meteen opnemen zodat er vaak in één dag al heel veel informatie is. En dan moet het uitgewerkt worden, daar gaat heel veel tijd in zitten. De winst is dat de politie daarna als het meisje zich terugtrekt, alle informatie al heeft. Meestal zeggen ze ook ik wil niet meer of dan is die pooier weer in beeld gekomen, maar dan heb je wel al alle informatie.'

Officier van justitie

De officier legt uit dat dit een voorbeeld van een casus is waar de politie zelf signalen opvangt waarvan ze denkt dat er echt wat aan de hand is. Op internet verschenen recensies over een jong meisje dat werkzaam was in de prostitutie. De politie spoorde dit meisje op en zij bleek zwakzinnig te zijn. Nadat de politie de zaak verder uitgezocht had, bleek er sprake van uitbuiting. Het belangrijkste kenmerk van slachtoffers van mensenhandel is, aldus de officier, dat het kwetsbare vrouwen zijn; die kwetsbaarheid kan overal door komen. De slachtoffers komen dan ook de ene keer uit liefdevolle gezinnen, de andere keer juist niet. Vaak heeft het slachtoffer behoefte aan bepaalde aandacht. In dit geval speelden de intellectuele capaciteiten van het slachtoffer ook een belangrijke rol.

Om te komen tot een zaak zijn er veel hindernissen die genomen moeten worden. Naast een gebrek aan capaciteit, tijd en kwaliteit lopen de politie en het OM ook vaak aan tegen slachtoffers die niet willen meewerken, het achterste van hun tong niet laten zien, en slachtoffers die in het geheel niet coöperatief zijn. De officier legt uit dat het OM hier op verschillende manieren mee om kan gaan. Zo kan de officier de mensenhandel ambtshalve vervolgen. 'Maar wanneer ik het gevoel heb dat het slachtoffer in kwestie helemaal aan de situatie onder door gaat, dan doe ik dat niet. Het belang van het slachtoffer weeg ik mee. Ik kan ook voor een alternatief delict kiezen om de verdachte te vervolgen, doorgaans is dat witwassen.'

Wat ook een manier is om slachtoffers uiteindelijk toch uit de ongewenste situatie te helpen, is hen steeds weer te proberen te overtuigen dat zij een slachtoffer zijn en dat het niet normaal is wat er met hen gebeurt. 'Je moet echt inpraten op het slachtoffer. Dit is een tijdrovend karwei. De slachtoffers moeten als het ware geherprogrammeerd worden. Dit komt omdat het slachtoffer in een web van schaamte, angst en onbegrip verwickeld zit.' De officier vindt dat het belang van het slachtoffer vooropstaat. Dit proces kan een lange tijd duren. Hoewel de officier liever wat langer wacht om uiteindelijk voor uitbuiting te kunnen gaan in plaats van voor een ander delict te vervolgen, kan het soms niet anders. 'Wanneer

het slachtoffer in meer ellende terecht komt op het moment dat zij aangifte doet, dan kies je er voor om dit niet te doen, vervolgens gaat de politie er wel alles aan doen om de uitbuiting te beëindigen. Bijvoorbeeld door het slachtoffer in een hulpverleningstraject te krijgen.' De officier is voor maatwerk. Elk slachtoffer is weer anders, per slachtoffer zou je moeten bepalen wat te doen.

Volgens de officier is het voor een rechter wel eens moeilijk voor te stellen hoe het is om in een situatie van mensenhandel te zitten. 'Rechters kunnen denken: maar je kon toch gewoon weggaan, je had toch een alternatief?' Het is daarom van groot belang dat het hele verhaal duidelijk wordt. 'De context, dat is het belangrijkste. Een officier moet er voor zorgen dat de rechter het hele plaatje te zien krijgt.' Er zijn meerdere mogelijkheden om zo iets te doen, bijvoorbeeld door te laten zien dat een klap niet zomaar een klap is en door de rechter met concrete cijfers te laten merken hoe ernstig het is. 'Bijvoorbeeld dat het slachtoffer niet alleen een x aantal maanden is uitgebuit maar ook dat het in die tijd ongeveer een y-aantal seksuele contacten gehad heeft. Dat zijn dus praktisch een y-aantal verkrachtingen.' We begrijpen in de strafrechtsketen nog te weinig wat mensenhandel met de slachtoffers doet. Als we daar meer over weten, krijgen we ook meer zicht op hoe er moet worden omgegaan met slachtoffers, hoe zij het strafproces ervaren en wat er in hun ogen aan verbeterd moet worden, aldus de respondent.

Rechter

De rechtbank gaat in haar overwegingen ten aanzien van het eerste feit (de mensenhandel) in op de relatie tussen de verdachte en de aangeefster, de schulden van het slachtoffer, de aanvang van het werk in de prostitutie, de betrokkenheid van de medeverdachte, het in een gecontroleerde en uitbuitingssituatie houden van het slachtoffer en de wetenschap omtrent de persoon van het slachtoffer. De rechtbank acht bewezen dat Fred zijn relatie met Cindy voor Betty verborgen heeft gehouden. Fred heeft Betty in de waan gelaten en gehouden dat hij met haar verder wilde. De rechtbank is van oordeel dat Fred en Cindy misbruik hebben gemaakt van het uit de feitelijke verhouding tussen Betty en – in eerste instantie – Fred voortvloeiende overwicht. Ook is Betty door misleiding van Fred in de prostitutie beland. Gelet op de gevoelens van emotionele en financiële afhankelijkheid die Fred en Cindy moedwillig hebben opgewekt bij Betty, is het niet nodig geweest om fysiek dwang of geweld toe te passen. Dit temeer gelet op de kwetsbare persoonlijkheid van de aangeefster.

De rechtbank volgt niet het verweer van de raadsman van Fred. Betty is niet vrij geweest in haar keuze om in de prostitutie te gaan werken en ook niet om met dat werk te stoppen. Zij moest haar verdiensten uit de prostitutie volledig afstaan. Fred en Cindy hadden een financieel belang bij het voortduren van de prostitutie. Betty moest een schuld aan Fred afbetalen en werd daar door hem en indirect ook door Cindy op gewezen. Bovendien werd zij voortdurend onder druk gezet om veel te werken en moest zij wonen in een door Fred gehuurde caravan. De rechtbank volgt in haar oordeel het OM ten aanzien van het tweede feit, de poging tot zware mishandeling. Fred en Cindy hebben Betty misleid en voorgelogen door haar voor te houden dat de klanten getest waren op geslachtsziektes en daarover

een medische verklaring zouden hebben overgelegd. Vervolgens konden klanten zonder condoom onbeschermd seks hebben met Betty.

4 Het slachtofferperspectief

Hier komen we terug op het in de inleiding genoemde probleem dat het aan de strafrechter te presenteren verhaal niet alleen moet worden ondersteund door bewijsmiddelen, maar dat het ook een goed verhaal moet zijn.¹⁰ Met name de voor een goed verhaal vereiste begrijpelijkheid van acties is met betrekking tot slachtoffers in mensenhandelzaken nogal eens problematisch. Uit de context van de uitbuiting blijkt vaak niet waarom het slachtoffer zich niet aan de uitbuiting onttrekt, het gedrag van de dader vergoelijkt, tegenstrijdige verklaringen aflegt of een eerder gegeven verklaring wil herroepen. Je zou in deze casus verwachten dat Betty achteraf blij en opgelucht is dat politie en justitie haar hebben bevrijd uit een situatie van ernstige uitbuiting. Maar Betty heeft tijdens een interview, een paar maanden na de zitting, geen goed woord over voor de politie en de rechters. We kijken nu vanuit haar perspectief naar de gebeurtenissen. We sluiten daarbij zo veel mogelijk aan bij de bij het perspectief van de strafrechtsketen genoemde items.

Toeleiding

Hoe spreekt Betty zelf over het gebeurde en hoe kijkt ze achteraf terug op hoe zij in de prostitutie terecht kwam? Ze vertelt hoe en wanneer ze Fred heeft leren kennen. Fred zegt tegen Betty dat hij huwelijksproblemen heeft en dat hij met Betty, in tegenstelling tot zijn vrouw, zo goed kan praten. 'Het ging allemaal goed en aardig en begin 2006 wilden we samen gaan wonen en kinderen krijgen. ... Hij zei dat zijn relatie met zijn vrouw niet goed was en dat hij wilde gaan scheiden. Ik kon het aan zijn ogen zien dat het contact en de relatie met zijn vrouw niet goed was. Om samen te gaan wonen ging ik eerst twee maanden bij mijn ouders wonen en daarna zou het gebeuren. Het ging steeds maar niet door en ik liep in die tijd grote schulden op. Hij wilde mij helpen en gaf mij een telefoonnummer om in de prostitutie te gaan werken. Maar ik ben helemaal geen nachtmens, ik ben meer een ochtendmens. Maar ja, de schulden liepen verder op en hij zei dat als ik twee maanden zou werken dat ik dan mijn schulden zou kunnen afbetalen. Dat zou ook beter zijn voor onze toekomst. Het ging niet goed bij mijn ouders en ik verhuisde eerst naar hem in de buurt. Dat was om verder te gaan met dat baantje, in de prostitutie dus. Ik zag het op den duur niet meer zitten, maar ik wilde hem niet teleurstellen. Ik wilde hem als vriend houden, nu nog steeds, ook al zit hij in de bak.'

10 Wagenaar 2008.

Aanvang werkzaamheden in de prostitutie

We vragen Betty hoe dat dan ging de eerste keer. Had hij haar werkplek geregeld? 'Ja, bij mensen thuis en in hotels. Ik kreeg iedere maand één keer vrij. Hij kon niet te lang achter het stuur zitten. Via zijn vrouw moest ik altijd aan het werk.'

Uitbuiting

Werden er afspraken gemaakt over hoeveel geld ze zou verdienen? 'Ja. Maar ik heb nooit een cent gekregen. Alleen geld voor benzine en om te eten en zo.' Vond ze het werk moeilijk om te doen? 'Ja, ik vond het werk wel lastig om te doen; ik had liever seks met hem dan met anderen. Ik wist toen ook helemaal niks van soa's, maar gelukkig heb ik die achteraf niet opgelopen. De eerste zes maanden ging hij altijd mee, hij reed met de auto en wachtte dan buiten. Daarna ging ik alleen. Ik was de enige die zo voor hem werkte. Ze regelden het werk via internet. Of eigenlijk deed zijn vrouw dat. Zij zat daar maar afspraken te maken.'

Moest ze met de klanten wel eens dingen doen die ze niet wilde? 'Ja, ik moest ook dingen doen die ik niet wilde. Zo vaak.' Had ze het gevoel dat ze er mee kon stoppen? Dat ze weg kon gaan? 'Ik heb het wel tegen hem gezegd dat ik dit werk niet meer wilde doen. Hij werkte voor een koeriersbedrijf en ik wilde hem liever daarmee helpen. Daar ben ik beter in dan in de prostitutie. Maar zijn vrouw is constant op hem in aan het spreken. Ik kreeg altijd een grote bek van haar, maar ik mocht geen grote bek terug geven. Ik kon wel met hem praten en dan zei hij altijd "hou nog even vol". Ik heb € 43.349,85 verdiend in 1,5 jaar tijd. Ik heb daar zelf niks van gekregen en moest het altijd aan haar geven. Als ik het vroeg kreeg ik wel geld voor benzine of boodschappen. Eerst kon ik dat aan hem vragen, maar toen moest ik het steeds aan haar vragen. Hij was altijd in het buitenland en zij wachtte altijd heel lang met terugbellen of het geven van het geld. Maar ja, dan sta je daar bij het benzinestation te wachten! Zij hield mij aan het werk, maar ik was kapot van hier tot Tokyo. Ik heb wel gezegd: "Ik doe het niet meer", maar dan kwam zij weer met klanten aanzeilen.'

Hoe voelde ze zich toen ze in de prostitutie werkte? 'Ik was heel erg moe. Ik werkte bijna van acht uur 's avonds tot acht uur 's ochtends, anderhalf jaar lang. Ik was vaak zo moe dat ik in de auto in slaap viel. En zij maar weer bellen met een nieuwe klant.'

Dwang en controle

Waarom was het zo moeilijk voor Betty om ermee te stoppen? 'Ik kreeg de schuld als ik niet wou werken.' Was ze bang dat als ze zou stoppen met werken dat ze Fred kwijt zou raken? 'Ja, precies. Ik houd nog steeds van hem. Ik durfde niet bij hem weg te gaan, maar ik ben niet iemand die hem aan gaat geven. Ik doe het maar gewoon.'

Kan ze vertellen wat er goed aan hem was? 'Wat goed was aan Fred is dat hij samen met mij boodschappen ging doen, we gingen samen naar de stad. Hij kocht kleding voor mij, schoenen, zorgde voor een auto. Hij zou ervoor zorgen dat ik bij het koeriersbedrijf zou kunnen werken, maar dat is nooit gebeurd. Hij lag in scheiding, zei hij tegen mij.' Ook blijkt Betty vlak voor het politie-ingrijpen zwanger te zijn. Een gegeven dat niet terugkomt in de processtukken. 'Op den duur

was ik drie maanden zwanger van hem, maar zijn vader was net overleden. In de gevangenis zocht ik hem op en vertelde het. Hij was geschrokken. Ik zag in zijn ogen dat de relatie met zijn vrouw niet goed was. Zij was helemaal niet aardig voor mij. Met hem erbij was ze poeslief, maar daarna begon ze te klagen, bijvoorbeeld over mijn rijstijl. Ze had zelf niet eens haar rijbewijs!’

Strafrechtelijk ingrijpen

Betty verwijt de politie haar onrespectvol te hebben behandeld. ‘Ze hebben geen respect en denken alleen maar aan hun eigen hachje. Waarom heb je eigenlijk politie in Nederland?’ Vanaf het eerste contact met de politie ging het in haar ogen al mis. ‘Ik ben gestopt doordat we werden aangehouden. Ik moest naar een hotel in ... Fred reed achter mij aan. Zijn vrouw belde kwaad op dat ik door moest rijden. Ik zei nog: “Doe effe normaal”. Ik ben naar de kamer toegelopen en daar stond een man van de politie – dat wist ik toen niet. Binnen stonden nog twee agenten die zeiden: “We zijn van de politie”. Ze hadden het escortbedrijf gebeld en net gedaan alsof. ... Ze hebben mij enorm laten schrikken. Het was als een soort overval, ik was heel erg geschrokken en ja, dan ga ik echt niks meer zeggen waar ik niet zo’n zin in heb. Je moet mij niet laten schrikken. Ze begonnen toen te dreigen dat ze me mee zouden nemen naar het politiebureau voor een nacht. Maar ik was heel moe, ik had nergens meer zin in. Hij was ook aangehouden beneden in zijn auto. Ik zei nog dat hij er niks mee te maken had. Ze moeten naar iemand luisteren!’

Tijdens de verhoren voelt ze zich niet op haar gemak en niet begrepen. ‘De politie was de hele tijd heel boos op mij, ook al had ik wel alles verteld. Ik heb echt geen begrip meer voor ze.’ Had ze het gevoel dat de politie haar geloofde? ‘Nee. Ze moeten beter luisteren en mensen uit laten praten. Ze moeten niet door je heen praten. Ze worden gelijk boos en zeiden: “Als mijn vriend dat deed, nou dan zou ik hem lozen.” Ik zei tegen de politie dat ik naar huis wilde, maar zij zeiden: “Jij gaat niet naar huis”. Met een lullige kutsmoes dat ik daar niet veilig zou zijn. Ik was echt pisnijdig.’

De officier had wel respect voor haar. ‘De officier zei dit en dit en dit. Zij houdt er rekening mee, maar de rest doet dit niet. Zij doet het wel goed. Zij heeft ook geregeld dat ik met Fred kon praten.’ Net als de politie moeten ook de rechters beter hun best doen om het te begrijpen, aldus Betty. ‘Ik moest naar de rechtbank om te getuigen, daar waren vier rechters. Maar ze hebben toen niks aan mij gevraagd. Ze hebben alleen op Fred zitten vitten. Doe effe normaal, hij is niet de enige! Ik zat vooraan, maar zij (de rechter) kijkt alleen maar naar hem (Fred), maar niet naar haar (Cindy). Rechters moeten beter hun best doen. Ze gaan ervan uit dat hij de hoofdrol heeft gespeeld.’ Als we Betty vragen of ze het gevoel had dat de rechters haar geloofden, blijkt dat ze al eerder ervaring met het strafrecht als slachtoffer van een geweldsmisdrijf heeft opgedaan. ‘Ik wist niet of ze mij vragen gingen stellen. Net als met de verkrachting in 2005, tijdens de rijles, toen kon ik bij de rechtbank ook gewoon mijn mond houden.’

Kwalificatie van het misdrijf

In de introductie van het interview komt aan de orde dat we van haar advocaat gehoord hebben dat ze aangifte heeft gedaan en dat de zaak inmiddels door de rechter behandeld is. Op de opmerking over aangifte gedaan, reageert ze als gestoken door een wesp. 'Ik heb geen aangifte gedaan hoor, nooit niet. Ik zou nooit aangifte doen tegen Fred. Ik heb een verklaring gegeven.'

Wat is Betty's oordeel over de strafwaardigheid? Vindt zij het erg wat Fred en Cindy haar hebben aangedaan? Het valt op dat het begrip mensenhandel een strafrechtelijke kwalificatie is waar Betty een heel ander beeld bij heeft. 'Ik zie het niet als mensenhandel. De politie noemt het zo, maar die snappen mij toch niet. De politie zegt zelf dat hij misbruik van mij heeft gemaakt. Ik noem het maar zo, misbruik.'

Er is sprake van dubbele gevoelens bij Betty. Enerzijds vindt zij het niet eerlijk van Fred dat hij zich niet aan zijn woord heeft gehouden en misbruik van haar gemaakt heeft. 'Hij moest wel ook straf krijgen, omdat hij mij misleid heeft. Het geld moest ik van hem afgeven. Als hij mij gevraagd had om geld, okay, maar niet op deze manier in de prostitutie.' Anderzijds kan ze het hem toch allemaal niet heel erg kwalijk nemen, omdat ze oprecht van hem houdt. Zo'n straf als hij nu gekregen heeft, dat vindt ze heel erg.

Betty ziet Cindy als de kwade genius die Fred heeft aangezet tot de uitbuiting. Zij is zelfs bang dat Cindy haar man als die weer uit de gevangenis is, opnieuw zal aanzetten tot verkeerd gedrag. Op meerdere momenten tijdens het interview komt zij daar op terug. 'Hij gaat bij haar blijven. Zij gaat hem weer op het verkeerde pad helpen. De politie en de rechters zien dat niet.' 'Het liefste zou ik willen dat hij vrij komt over twee jaar en zijn eigen leven gaat leiden, maar dat hij niet in haar buurt blijft. Ik ben bang dat als hij bij haar blijft, dat hij hetzelfde weer gaat doen en weer in de bak terecht komt.' Cindy is ook degene die haar in haar ogen het slechtst heeft behandeld. Cindy heeft haar alleen maar uitgescholdden, bedreigd en afgejakkerd met dag in dag uit zes tot acht klanten per etmaal. Betty heeft slechts onbegrip voor het feit dat de politie en de rechtbank Fred als hoofdverdachte hebben gezien en Cindy's rol in de uitbuiting als bijkomstig.

Discussie

Zoals we eerder al aangaven is Betty uiteindelijk niet gelukkig met het strafrechtelijk optreden. Zij heeft met name moeite met het handelen van de politie, maar ook met dat van de rechter. Wat zou zij de politie en rechters aanraden? 'De politie moet beter hun werk doen. Mensen uit laten praten en niet alleen maar zeggen: "Wij hebben gelijk en hij is zo slecht". Ik ben alles kwijtgeraakt. Ik heb de verklaring gegeven om hen hun zin te geven. Maar ze moeten mensen niet dwingen, dan kan ik net zo goed in de prostitutie blijven werken... Ik was tevreden geweest als ik zelf met hem had mogen praten om het op te lossen. Dan had ik kunnen stoppen. De rechters moeten meer hun best doen om het te begrijpen en ze moeten jou ook vragen om het uit te leggen.'

Betty voelt zich klaarblijkelijk onbegrepen, een ervaring die overeenstemt met die van andere slachtoffers van mensenhandel.¹¹ We staan voor de ogenschijnlijk simpele, maar in wezen zeer ingewikkelde vraag hoe het slachtoffer en de strafrechtspleging zich tot elkaar (kunnen) verhouden. Over deze verhouding is veel gedacht en geschreven. De socioloog Schuyt heeft recht eens vergeleken met de digitalisering van een analoge werkelijkheid. Het strafproces behelst per definitie een hercodering van ervaringen en waarderings. In dit artikel hebben we geprobeerd deze verhouding voor mensenhandel concreet te laten zien en de gevolgen die dit heeft voor de aangiftebereidheid. Aan de kant van de actoren in de strafrechtspleging zien we de goede intenties, de pogingen om aangiftes los te krijgen, om verdachten vervolgd te krijgen, bewijskracht te vinden en een overtuigend verhaal te construeren dat tot veroordeling kan leiden.

Daar staan tegenover de vrouwen, meestal zwaar getraumatiseerd, nog tijdens de procesgang bedreigd, met vrijwel geen enkele ondersteuning in hun omgeving en onbekend met het strafrechtelijk proces. Hun verhalen zijn soms ontkennend, vaak maar half gedaan en inconsistent. Ze zijn op hun hoede voor instituties, zitten emotioneel vaak nog vast aan hun uitbouter en zijn bang. Waar de slachtoffers 'zweven', zien politie, OM en zittende magistratuur vanuit hun perspectief inconsistente verklaringen. Hier treft niemand blaam, het weerspiegelt de onmacht om organisatieculturen te laten aansluiten op de beleefde werkelijkheid – een buitengewoon wrede werkelijkheid.

Het contact met de politie verloopt volgens de slachtoffers in meerdere opzichten niet goed. Voor alle buitenlandse vrouwen geldt dat zij in eerste instantie geen positief beeld van de politie hebben. Dit komt doordat de politie in hun thuisland corrupt is of 'slecht', of dat er door de mensenhandelaar is gezegd dat de politie in Nederland slecht is. De beelden en verwachtingen van de rol van de politie blijken in sterke mate cultureel bepaald. Door het contact met de politie in Nederland verandert in ongeveer de helft van de gevallen dit beeld. Men is verbaasd over de vriendelijke bejegening.

De andere helft en de Nederlandse vrouwen hebben overwegend een negatief oordeel over de politie. De ervaringen van de buitenlandse en Nederlandse vrouwen komen hierin overeen. Sommigen zijn teleurgesteld dat de politie niets met hun verklaring kon of wilde doen. Wanneer de politie wel een verklaring wilde opnemen, ervaren de aangeefsters de rechercheurs in hun gespreksvoering als onvoldoende empathisch, bijvoorbeeld omdat zij de aangeefster onvoldoende op haar gemak stellen. Overige oorzaken voor ontevredenheid zijn: het zich niet begrepen voelen door de rechercheurs, het met een mannelijke in plaats van met een vrouwelijke politieagent moeten praten, door het stellen van de verkeerde vragen zich niet serieus genomen voelen, zich door de vragen die gesteld werden voor schut gezet of geschofferd voelen, niet uit laten praten waardoor aangeefster de draad steeds kwijt raakt.

Tot slot bespreken de rechercheurs onvoldoende de wederzijdse verwachtingen van het doen van aangifte en de mogelijkheden en eventuele effecten daarvan. Dit alles was voor sommige slachtoffers reden om niet verder te willen verklaren. Zij

11 Boutellier & Goderie 2009.

voelden zich onvoldoende tegemoetgekomen in hun behoefte aan hulp of het doen van recht. De slachtoffers die een rechtszaak meemaakten, waren ook negatief over de rechters. Zo vond een slachtoffer van overige uitbuiting dat de rechter haar niet begreep. Dit was ook de kritiek van een slachtoffer van uitbuiting in de prostitutie: 'De rechter begreep niet waar het over ging.' Het valt deze slachtoffers ook tegen dat ze tijdens de zitting niet zelf de gelegenheid krijgen om vragen te beantwoorden. 'De rechter geloofde mij niet, maar de rechter heeft niks aan mij gevraagd, waarom niet?' 'De rechter moet eerst met het slachtoffer praten, maar de rechter kijkt alleen naar de dader.' Belangrijk daarin is dat betrokken respondenten aangeven zelf en alléén te willen spreken met betrokken partijen.

Voor de interactie met slachtoffers achten we twee onderwerpen meer in het bijzonder van belang. In de eerste plaats zetten de gevolgen van de uitbuiting zich voort gedurende de opsporing, vervolging en berechting. Slachtoffers zijn vaak nog niet veilig; het gaat in feite om *bedreigde getuigen*. Als er geen sprake is van bedreiging, zitten slachtoffers als het ware psychisch geketend aan hun uitbuiters. Bovendien gaat het vrijwel altijd om ernstig getraumatiseerde personen. Beide kwesties hebben grote consequenties voor de communicatie met slachtoffers gedurende de rechtsgang. In de tweede plaats is er vrijwel nooit sprake van een ondersteunende omgeving voor de slachtoffers; daarenboven is er grote onbekendheid met de procedures en de stand van zaken.

Hier ontstaat het beeld van een ontheemd, onbegrepen en bedreigd slachtoffer dat in een *vervreemdende omgeving* recht moet laten gelden. Deze situatie verwijst naar het belang van een goede begeleiding en een zorgvuldige informatievoorziening. Waar de dader belangenbehartiging krijgt van zijn advocaat, stond het slachtoffer er tot voor kort vaak alleen voor. Sinds 1 januari van dit jaar is met het van kracht worden van de Wet versterking positie slachtoffers de mogelijkheid tot bijstand door een raadsman uitgebreid naar alle slachtoffers. Ook hebben niet Nederlands sprekende slachtoffers ter zitting recht op een tolk. Deze wet kan een belangrijke verbetering worden voor het inbrengen van het perspectief van het mensenhandelslachtoffer in het strafproces. Met de casus hebben we willen aangeven dat mensenhandel uiteindelijk maatwerk blijft, waarbij kennis van en sensitiviteit voor de complexiteit van individuele gevallen voorop blijft staan.